

باورهای دینی را چگونه در دانش آموزان تعمیق بخشیم؟

گفت‌وگو از آزاده شاکری

پای صحبت محمدرضا خلاق، سرگروه دینی استان قزوین

گاهی حتی پیش آمده است که با توجه به موضوع درس از دانش آموزان خواسته‌ام، در مورد بحثی مطالعه کنند و تدریس و اداره‌ی کلاس را بر عهده بگیرند. گاه نیز به تناسب موضوع، کلاس را در فضایی دیگر مانند نمازخانه و یا پارک تشکیل می‌دهم. مثلاً برای تدریس مباحث «خداشناسی» یا «نظاره در طبیعت»، با دانش آموزان به پارک نزدیک مدرسه می‌رویم و من از آن‌ها می‌خواهم در پدیده‌هایی مانند گل، درخت و حتی خاک به‌عنوان نشانه‌های خلقت دقت کنند.

این روش جذابیت زیادی دارد و باعث می‌شود موضوع درس در ذهن دانش آموز باقی بماند. برای من پیش آمده است که پس از سال‌ها، یکی از دانش آموزان قدیمی‌ام را می‌بینم و شاید تنها نکته‌ای که او از کل کلاس به یاد داشته، همان درسی است که در خارج از مدرسه تدریس شده است. بیرون رفتن از کلاس، ارتباط معلم و شاگرد و شناخت آن‌ها از یکدیگر را بهتر و بیشتر می‌کند. بارها اتفاق افتاده که یک ساعت در کلاس در مورد وضو گرفتن صحبت کرده‌ام. اما وقتی دانش آموزان را از کلاس بیرون برده‌ام و از آن‌ها خواسته‌ام وضو بگیرند، نتوانسته‌اند. خیلی وقت‌ها در عمل می‌بینیم که متأسفانه دانش آموزان سال اول و دوم و حتی سوم دبیرستان هم وضو گرفتن را بلد نیستند؛ چون در عمل آن را یاد نگرفته‌اند.

■ آیا فکر می‌کنید معلم موفق بوده‌اید؟

□ هنوز آن‌طور که خودم می‌خواستم، نبوده‌ام. اما با توجه به باز خوردی که تدریسم بین بچه‌ها داشته است، فکر می‌کنم که تا حدودی موفق بوده‌ام.

اگر بخواهیم اهداف رفتاری کتاب «دین و زندگی» محقق شود، درصد زیادی از آن به ارتباط دبیر دینی و اولیای دانش آموز منوط است.

«معلم دینی همیشه باید از موضوعات مورد علاقه‌ی نوجوانان و جوانان مطلع باشد. مثلاً حتی لازم است از نتایج فوتبال سایر کشورها هم باخبر باشد.»

این توصیه‌ی محمدرضا خلاق، ۴۸ ساله و معلم «دین و زندگی» است. او که از ۲۰ سالگی دینی درس داده است، پیشنهادات جالبی برای جذب دانش آموزان به درس «دین و زندگی» دارد. که شاید کمی ساختارشکنانه به نظر برسد، اما کارکردش تضمینی است.

خلاق لیسانس معارف اسلامی است و ۲۰ سالگی می‌شود که سرگروه دینی قزوین، استان زادگاهش است. در گفت‌وگویی صمیمانه، او تجربیات، درد‌ها و توصیه‌هایش را برای معلمان دینی می‌گوید.

■ آقای خلاق، شما از چه روشی در تدریس معارف اسلامی استفاده می‌کنید؟

□ من همیشه تلاش کرده‌ام، از روش‌هایی فعال که با مشارکت دانش آموز انجام می‌شود، استفاده کنم. برای مثال، دانش آموزان را گروه‌بندی می‌کنم و از آنان می‌خواهم در مباحث گوناگون، مانند ترجمه یا تدبیر در آیات قرآن کریم، به‌صورت جمعی همکاری کنند. گاهی نیز که موضوع درس به فکر و بحث نیاز دارد، بچه‌ها را تشویق می‌کنم در گروه‌های سه‌نفره در مورد موضوع بحث و مشورت و سپس اظهار نظر کنند. یا حتی در برخی مباحث به صورت تک‌نفره تفکر و نظرشان را بیان کنند. در پایان کلاس هم خودم مطالب بیان شده را جمع‌بندی می‌کنم.

■ در طول خدمت چه مواقعی بیشتر احساس رضایت از کار داشته‌اید؟

● این اواخر تازه چیزهای جدیدی دستگیرم شده است که اگر زودتر در موردشان می‌دانستم، بهتر بود. مثلاً همین استفاده از روش‌های کار گروهی در کلاس که در موردشان صحبت کردم، رضایتمندی‌ام را در کلاس بیشتر می‌کند. اگر دانش‌آموز را به حفظ مطالب کلیشه‌ای وارد نکنیم و اگر سعی شود او ابتدا مطالب را با ذهنش درک کند، با قلبش بپذیرد و سپس به آن‌ها عمل کند؛ نتیجه‌ی خوبی دارد.

■ به نظر شما دانش‌آموزان این سال‌ها با دانش‌آموزان سال‌های قبل چه تفاوتی دارند؟

□ در گذشته عوامل تأثیرگذار روی دانش‌آموزان کمتر بودند، ولی امروزه این عوامل بیشتر شده‌اند و به تبع آن، سهم هر عامل مؤثر کاهش یافته است. الان سهم دبیر به نسبت قبل کمتر شده، گرچه هنوز یکی از مؤثرترین عوامل است. نکته این است که امروزه دبیر باید تلاش کند با زبانی جدید با بچه‌ها صحبت کند.

■ با دانش‌آموزان بی‌علاقه به درس چه برخوردی دارید؟

□ در خارج از کلاس با آن‌ها گفت‌وگو می‌کنم. مثلاً می‌پرسم: «می‌بینم که خیلی به درس علاقه نداری. از من خوشتر نمی‌آید یا از درس و کتاب؟» سعی می‌کنم به تدریج رابطه‌ی دوستانه‌ای با دانش‌آموز برقرار کنم. چون گاهی به دلیل مسائلی که دانش‌آموز با آن‌ها مواجه می‌شود، دید خاصی نسبت به افراد دینی پیدا می‌کند و فکر می‌کند، چنین افرادی سخت‌گیر هستند. مثلاً در جامعه یک فرد دینی تذکر به او می‌دهد و یا برخورد بدی با او می‌کند که بر او تأثیر می‌گذارد. به نظر من، لازمی‌علاقه‌مند کردن دانش‌آموز به درس این است که ارتباط نزدیکی با او داشته باشیم.

■ تا چه میزان موفق شده‌اید در دانش‌آموزان نسبت به درس معارف، علاقه ایجاد کنید و راهکار خاص شما چیست؟

□ به جز ارتباط نزدیک و دوستانه که به آن اشاره کردم، گفت‌وگوی صمیمانه با اولیای دانش‌آموزان بهترین راهکار است. برای دبیر دینی، داشتن شناخت از اولیا ضروری است. در مجموع بهتر است اهدافمان را از تدریس درس دینی با اولیا درمیان بگذاریم و بگوییم: «حرف ما این است و این‌ها خیر و صلاح بچه‌ی شماست. پس شما هم در خانه همکاری کنید تا این هدف‌ها عملی شوند.» معلم دینی اهل مطالعه باشد

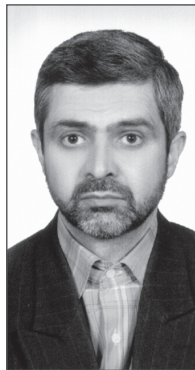
■ ویژگی یک معلم دینی خوب چیست؟

□ اولین و مهم‌ترین ویژگی دبیر دینی این است که خودش باید فرد متدینی باشد و به آن چه می‌گوید اعتقاد داشته باشد. دوم آن که تا حد امکان تلاش کند، به آن چه می‌گوید عمل کند. از دیگر ویژگی‌های معلم دینی خوب این است که خوش‌خلق، حلیم و بردبار باشد. ظاهر دبیر دینی هم خیلی مهم است. کلاس دینی هم باید شاد و متنوع

دانش‌آموز باید ابتدا مطالب را با ذهنش درک کند و با قلبش بپذیرد و سپس به آن عمل کند

گاهی به دلیل مسائلی که دانش‌آموزان با آن‌ها مواجه می‌شوند، فکر می‌کنند افراد متدین و معلمان دینی سخت‌گیر هستند. باید کوشید که به تدریج رابطه‌ی دوستانه‌ای با دانش‌آموز برقرار کرد تا به درس علاقه‌مند شود

باشد و خشک نباشد.

علاوه بر این‌ها، معلم دینی باید نوجوان و جوان را درک کند. یک قاعده‌ی کلی برای همه نداشته باشد و با توجه به شرایط هر دانش‌آموز، با او رفتار کند. ویژگی مهم دیگر این است که معلم دینی باید اهل مطالعه باشد تا بتواند سوالات به‌وجود آمده در ذهن دانش‌آموز را به‌طور مستدل پاسخ دهد.

■ آیا با مواردی مواجه شده‌اید که دانش‌آموزان سوالاتی پیچیده و بالاتر از سطح کلاس مطرح کنند؟ در چنین مواردی برخورد شما با دانش‌آموز چگونه است؟

□ بله. خیلی پیش می‌آید که بچه‌ها (خصوصاً در مدارس تیزهوشان) سوالاتی بالاتر از سطح کلاس مطرح کنند. مثلاً در مورد این که: «چه کسی خدا را آفریده است؟»، «آیا ممکن است دو یا سه خدای دیگر هم وجود داشته باشد؟» و یا این که: «آیا ممکن است دنیای دیگری غیر از دنیای ما هم وجود داشته باشد؟»

در این موارد من تا آن‌جا که در آن زمان خاص اطلاعات داشته‌ام، جواب دادم و یا بعداً در مورد موضوع مطالعه کرده‌ام و در فرصتی دیگر به سوالات پاسخ دادم.

■ خود شما طرح چنین سوالاتی را در کلاس درس تشویق می‌کنید؟

□ بله. من حتی هر از چند گاهی که خود بچه‌ها سؤالی را مطرح نمی‌کنند، کاغذهایی بین آن‌ها پخش می‌کنم و از آن‌ها می‌خواهم بدون آن که اسمشان را بنویسند، سوالاتشان را مطرح کنند و در همان جلسه، یا بعداً پس از مطالعه، به سؤال‌ها جواب می‌دهم. من به سایر دبیران دینی هم توصیه می‌کنم، از این روش استفاده کنند. چون گاهی دانش‌آموزان به علت خجالت از طرح شفاهی سؤال و یا به هر علت دیگری، سوالاتشان را مطرح نمی‌کنند، ولی با این شیوه راحت تر سؤال می‌کنند.

■ در جهان امروز که دانش‌آموز با دنیایی از تناقض و دوگانگی روبه‌روست، دبیر معارف چه نقشی می‌تواند داشته باشد؟

□ خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «لا تکلف نفس، الا وسعها» [بقره/۲۳۳]. اگر دبیر اطلاعات علمی خوب، منطقی و قابل قبولی داشته باشد و شخصیتش هم مورد قبول بچه‌ها واقع شده باشد، می‌تواند نقش مؤثری در آموزش معارف دینی بر عهده گیرد.

■ آیا دانش‌آموز، شما را الگوی مناسبی می‌داند؟ اگر این چنین است در چه اموری از شما تأثیر می‌پذیرد؟

■ درصدی از بچه‌ها هستند که به معارف علاقه‌مند می‌شوند. من معمولاً در روز معلم و شهادت استاد مطهری، به بچه‌ها پیشنهاد می‌کنم با توجه به این که فصل تابستان و فراغت را در پیش دارند، در حلقه‌های مطالعاتی معارف اسلامی شرکت کنند. این حلقه‌ها را

با بچه‌ها هم مشکلاتی داریم. گاهی بچه‌ها دیدگاه خاصی نسبت به دبیر دینی دارند که آن هم به دلیل ذهنیت خاصی است که گاه در جامعه نسبت به افراد دینی وجود دارد. در چنین مواردی، جور شدن با آن‌ها ابتدا سخت است، ولی رفته رفته وقتی شناخت بیشتر می‌شود، و تفاهمی بین معلم و شاگرد به وجود می‌آید، این دیدگاه‌ها هم به تدریج اصلاح می‌شوند. خیلی از بچه‌ها دبیر دینی را نمی‌پذیرند؛ هم از نظر شخصیتی و هم از نظر علمی، چون گاهی معلمی نمی‌تواند به خوبی بچه‌ها را در مورد موضوعی قانع کند.

کتاب دینی مناسب روش‌های نوین تدریس ■ نظر شما درباره‌ی حجم و محتوای کتاب درسی چیست و چه تغییراتی را پیشنهاد می‌کنید؟

□ به نظر من، کتاب درسی کلاس اول شروع سنگینی دارد. کتاب درسی راهنمایی آسان‌تر است، ولی در دبیرستان کتاب به صورت پله‌پله و تدریجی تغییر نمی‌کند و ناگهان سخت می‌شود. به نظر من بهتر است درس‌های «دوست و دوست‌یابی» کلاس اول دبیرستان به ابتدای کتاب منتقل شود. چون اولاً دانش‌آموزان تازه در دوره‌ی تحصیلی جدید دور هم جمع شده‌اند و این مبحث برایشان کاربرد عملی دارد، و ثانیاً مطالب این درس‌ها ساده‌تر و قابل فهم‌ترند.

در مورد کتاب سوم دبیرستان باید بگویم، هم معلمان و هم دانش‌آموزان همیشه گله دارند که حجم مطالب مطرح شده زیاد است. به علاوه، موضوعات بحث برانگیزی هم در کتاب آمده است که باعث می‌شود کتاب در موعده مقرر به راحتی به پایان نرسد. به نظر من، کتاب‌های درسی سال دوم دبیرستان و پیش‌دانشگاهی هم مشکلی ندارند.

■ آیا کتاب‌های درسی به گونه‌ای تألیف شده‌اند که با روش‌های نوین تدریس - که شما هم از آن‌ها استفاده می‌کنید - سازگار باشند؟

□ بله، به نظر من کتاب‌ها از این لحاظ هیچ‌گونه مشکلی ندارند.

■ توصیه‌ی شما به دبیران معارف چیست؟

□ توصیه‌ی اول من این است که سطح علمی خودشان را ارتقا دهند و دوم آن که سعی کنند، اطلاعاتشان به روز باشد. معلم دینی همیشه باید در مورد موضوعات مورد علاقه‌ی نوجوانان و جوانان مطلع باشد. مثلاً حتی لازم است از نتایج لیگ فوتبال سایر کشورها هم باخبر باشد. معلم دینی باید توجه کند که چه مطالبی برای بچه‌ها جذاب است و در لابه‌لای درس از آن‌ها هم بگوید تا دانش‌آموز فکر نکند، معلم دینی تمام

وقتش را روی سجاده صرف می‌کند و از مسائل دیگر بی‌اطلاع است.
■ یک خاطره‌ی شیرین و یک خاطره‌ی تلخ از دوران تدریس تان بگویید.

اگر دبیر اطلاعات علمی خوب، منطقی و قابل قبولی داشته باشد و شخصیتش هم مورد قبول بچه‌ها واقع شده باشد، می‌تواند نقش مؤثری در آموزش معارف دینی بر عهده بگیرد

در فصل تابستان و با هماهنگی مدیران مدارس تشکیل می‌دهیم. کتاب‌های استاد مطهری را از آسان به مشکل انتخاب می‌کنم و از دانش‌آموزان می‌خواهم یک فصل از کتاب را بخوانند و بعد هر هفته در جلسه‌ای ۱/۵ ساعته در مورد مطالبی که خوانده‌اند، بحث می‌کنیم. حتی گاه من اشکال مطرح می‌کنم و دانش‌آموزان جواب می‌دهند. الان با توجه به استقبال بچه‌ها، در نظر داریم این سیر مطالعاتی را در طول سال هم ادامه دهیم. به این ترتیب در چهار سال دبیرستان، حدود ۱۰۰ یا ۲۰۰ نفر، مجموعه‌ی هفت یا هشت کتاب استاد مطهری (و یا حتی کتب دینی دیگر) را می‌خوانند و درباره‌اش بحث می‌کنند.

■ از چه روش‌هایی استفاده می‌کنید تا دانش‌آموزان را به برگزاری نماز و انجام فرائض دینی تشویق کنید؟

□ ابتدا درباره‌ی آثار و فواید نماز صحبت می‌کنم. در مرحله‌ی بعد، به صورت عملی آنان را برای وضو و نماز می‌برم. علاوه بر این راهکارهای تئوری و عملی، در جلسه‌ی اولیا و مربیان هم درباره‌ی نماز صحبت می‌کنم و از اولیا می‌خواهم، در مورد نماز خواندن، به خصوص نماز صبح، به بچه‌ها سخت بگیرند تا آن‌ها از نماز دل‌زده نشوند. کار دیگری هم می‌کنم: وقتی بچه‌ها را برای نماز می‌برم، از آن‌ها می‌خواهم برای من هم دعا کنند. به نظرم این کمک می‌کند و تشویق می‌شوند نماز بخوانند.

■ دبیر معارف اسلامی با چه مشکلاتی مواجه است؟

□ یکی از مشکلات این است که بعضی از مدیران تلقی درستی از تدریس دینی ندارند و فکر می‌کنند، درس دینی باید به صورت کاملاً منظم و در چارچوب کلاس تدریس شود و کلاس هم باید کاملاً ساکت باشد. اما گاه لازم است در خارج از کلاس، درس را دنبال کنیم و یا داخل کلاس هم به دلیل مشارکت بچه‌ها در درس، ممکن است کلاس شلوغ‌تر از حد معمول کلاس‌های سخن‌رانی‌وار باشد. برخی از مدیران گلیه می‌کنند که کلاس بیش از حد شلوغ است یا اعتراض دارند که چرا این معلم بچه‌ها را از کلاس بیرون می‌برد.

سؤال مسابقه‌ی پرسش از ما، پاسخ از شما

برای اینکه هویت دینی دانش آموزان تقویت کنیم چه راه‌هایی پیشنهاد می‌کنید. پاسخ توضیحی خود را برای مجله پست کنید، یا از طریق رایانامه ارسال نمایید. به بهترین پاسخ‌ها جوایزی اهدا می‌شود.

□ خاطره‌ی شیرینی که از زمان تدریس دارم، این است که یک سال بچه‌های کلاس (نمی‌دانم از کجا؟! تاریخ تولد مرا پیدا کرده بودند و وقتی روز تولدم وارد کلاس شدم، دیدم جشن بسیار مفصلی شبیه آن‌چه که برای بچه‌های هم‌سن خودشان با بادکنک و این چیزها می‌گیرند، برایم ترتیب داده‌اند.

خاطره‌ی تلخم از زمان تدریس، مربوط به سالی می‌شود که بعد از تعطیلات تابستان به کلاس رفتم و متوجه شدم که یکی از دانش‌آموزان سال گذشته در کلاس نیست و فهمیدم که او به دلیل بیماری سرطان از دنیا رفته است.

■ در پایان اگر پیشنهادی برای افزایش بهره‌وری کلاس‌های آموزشی معارف اسلامی دارید، بیان فرمایید.

□ من پیشنهاد می‌کنم وزارتخانه ترتیبی اتخاذ کند که معلمان دینی، بخشی از ساعات موظفی تدریسشان را در مدرسه و بین بچه‌ها حضور داشته باشند و یا با اولیای آنان ملاقات و صحبت کنند و بخشی را هم به مطالعه و تحقیق اختصاص دهند. مثل زمانی که استادان دانشگاه موظفند در دانشگاه حضور یابند و به سؤالات دانشجویان پاسخ دهند و یا تحقیق و مطالعه کنند. با توجه به اهمیت سال‌های نوجوانی و جوانی، به نظرم این کار در مدارس هم ضروری است که معلم زمانی را در مدرسه به ارتباط با دانش‌آموز و مطالعه اختصاص دهد. این پیشنهاد را می‌توان به این شکل اجرا کرد که معلمان دینی از ۲۴ ساعت کار موظفی، ۱۸ ساعت آن را تدریس کنند و سه ساعت را به‌عنوان مشاور مذهبی در خارج از کلاس با بچه‌ها و اولیایشان بگذرانند و سه ساعت را نیز به مطالعه اختصاص دهند. چون ممکن است که دانش‌آموز نخواهد در خارج از کلاس موضوعی را با معلم در میان بگذارد.

شاید این اشکال مطرح شود که مربیان تربیتی این وظایف را بر عهده دارند، اما به‌نظر من چون برخی از این مربیان درسی را تدریس نمی‌کنند، نمی‌توانند با همه‌ی دانش‌آموزان ارتباط برقرار کنند، در حالی که معلم دینی آن‌ها بهتر می‌تواند. معلم دینی ۳-۴ ساعت با دانش‌آموزان درس دارد و آن‌ها را می‌شناسد. در مورد ارتباط با اولیا هم من تجربه‌ی خودم را می‌گویم. من گاهی اولیای دانش‌آموزان یک کلاس را دعوت می‌کنم. بعد از آن‌ها می‌خواهم که بچه‌ها در یک طرف و اولیا در طرف دیگر بنشینند و بخشی از درس را به‌طور مشترک گوش کنند. در بخش دیگر هم از بچه‌ها می‌خواهم بیرون بروند تا با اولیا حرف بزنم.

به منظور تعمیق باورهای دینی، توجه به خانواده‌ی دانش‌آموزان ضروری است. اگر بخواهیم اهداف رفتاری کتاب «دین و زندگی» محقق شود، درصد زیادی از آن به ارتباط دبیر دینی و اولیای دانش‌آموز منوط است.